

ارزیابی خصیصه‌های اقتصادی در شناسایی گستره‌های فقر شهری با استفاده از تکنیک‌های Delphi و AHP (مطالعه موردی: شهر کاشمر)

محمد رضا بمانیان* - دانشیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

هادی رضایی راد - کارشناس ارشد شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

مجید منصور رضایی - کارشناس ارشد شهرسازی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، تهران، ایران.

چکیده

Evaluation of economic characteristics in distinguishing urban poverty domains, using Delphi and AHP techniques (case study: city of kashmar)

Abstract: Explore the formation and expansion of the scope of poverty, suggesting the effectiveness of multidimensional components economic, social and physical environment are. This study identified components of effective influence in expanding the scope of poverty and economic features of the Enlightenment, the correlation is. In order to reach the goal of the research methodology used, the method is descriptive. Delphi technique and the method of Analytical Hierarchy Process (AHP) are used as a model to identify the extent of poverty. The results of this study suggest that the four components studied (economic, social, physical and environmental), both environmental and physical factors correlated with the making and expanded scope of poverty had.

Keywords: urban economy, poverty domain, family income, rate of Unemployment, AHP, Delphi, Kashmar city.

گستره‌های فقر، بخش جداناپذیری از جوامع شهری روزگار معاصر ما را شکل داده‌اند که به واسطه تبعات سوء خود، مورد توجه جوامع محلی و جهانی قرار گرفته‌اند. تصور عام در خصوص بسط چنین گستره‌هایی، فقر اقتصادی است و سخن در خصوص این گستره‌ها یادآور ساکنانی است که در دستیابی به نیازهای اولیه زندگی ناتوان بوده و یا با مشکل مواجه هستند. اما به راستی میزان اثرگذاری اقتصاد و درآمد به عنوان مهمترین خصیصه آن در شکل‌گیری و بسط چنین سکونتگاه‌هایی تا چه میزان بوده و آیا مولفه‌هایی دیگری در بسط این گستره‌ها، اثرگذارند؟ کنکاش در خصوص شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر، حکایت از اثرگذاری مولفه‌های چندبعدی اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی دارند. هدف پژوهش حاضر، شناسایی میزان اثرگذاری مولفه‌های موثر در بسط گستره‌های فقر و روش‌نگری در خصوص میزان همبستگی خصیصه‌های اقتصادی به عنوان مهمترین مولفه در باورهای عام کارشناسان در بسط و توسعه چنین گستره‌های است. به منظور دستیابی به هدف مذکور روش تحقیق به کار گرفته شده، روش توصیفی - تحلیلی است. جهت شناسایی ارتباطات ذکر شده، از تکنیک Delphi و روش ارزیابی فرآیند تحلیلی سلسله مراتبی (AHP) با استفاده از روی هم‌گذاری لایه‌ها در سیستم اطلاعات مکانی (GIS) به عنوان مدل شناسایی گستره‌های فقر استفاده شده است. نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که از میان ۴ مولفه مورد بررسی (اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی)، دو مولفه محیطی و کالبدی بیشترین همبستگی را با شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر داشته و مولفه اقتصاد با همبستگی ۵۷ درصد در رتبه سوم همبستگی با چنین گستره‌هایی قرار دارد. همچنین خصیصه درآمد خانوارها که به طور معمول به عنوان مهمترین عامل موثر در بسط چنین سکونتگاه‌هایی از آن یاد می‌شود، با ۲۲ درصد از همبستگی بالایی برخوردار نبوده و خصیصه‌های اقتصادی دیگری چون نرخ بیکاری و میزان بار تکفل از همبستگی بیشتری در شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقری برخوردارند.

واژگان کلیدی: اقتصاد شهری، گستره فقر، درآمد خانوار، نرخ بیکاری، AHP، Delphi، شهر

کاشمر.

یکی از مسایل عمده جهان امروز اسکان بشر به دنبال شهرنشینی است. اسکانی که نقشی تمدن ساز در فرآیند تاریخی توسعه جوامع داشته و همواره شهرها به مثابه برترین سطح اسکان، کانون ایفای این نقش مهم بوده‌اند. اگر شهرها را به عنوان پدیده‌های «مکانی - زمانی» که در نقطه‌ای خاص ایجاد می‌شوند، و در فضا تکامل یافته و با گذشت زمان رشد می‌یابند، در نظر گیریم، فقر نیز بخش جدا ناپذیری از این پدیده را شکل داده که در نقاط شهری مختلف جهان با درجات گوناگونی تبلور یافته است. فقر را می‌باید یک مقوله سیاسی - اقتصادی معرفی نمود که حاصل سازوکارهای نظام و نهادهای حاکم بر جامعه است (پالیزبان، ۱۳۸۹). آنچه که در مقوله فقر، در حوزه شهرشناسی که خاص این مقاله است، اهمیت می‌یابد «تبلور فضایی فقر» در شهرها است. «تبلور فضایی فقر» در شهرها را می‌توان در قالب شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر، بافت‌های فرسوده، بافت‌های ناکارآمد، اسکان غیررسمی و حاشیه نشینی با مشکلات حاد در خصوص مهاجران فقیر، بیکاری، اشتغال کاذب، بار تکفل بالا، خشونت و ناامنی (وندالیسم)^۱ و مواردی چون از این دست مشاهده نمود (مرصوصی، ۱۳۸۳؛ پالیزبان، ۱۳۸۹؛ پیران، ۱۳۸۱، بمانیان و رضایی‌راد، ۱۳۸۸). «پهنه‌های فقر» با اشکال، عناوین و علل شکل‌گیری متفاوت خود در شهرها ناظر بر محل اسکان بخشی از جمعیت است که از لحاظ دستیابی به خدمات و امکانات شهری با محدودیت‌هایی روبرو بوده و کیفیت زندگی در ابعاد مختلف آن (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی - فضایی و محیطی) از شرایط مطلوبی برخوردار نیست. عموم پژوهش‌های صورت گرفته، عامل اقتصاد را به عنوان مهمترین عامل در ایجاد گستره‌های فقر مطرح نموده است. در پژوهش حاضر شناسایی این گستره‌ها، محدود به عامل اقتصاد نبوده و تلاش گشته تا عوامل موثر دیگری نیز مورد شناسایی قرار گیرند. از این رو پژوهش حاضر تلاشی است جهت روشنگری در خصوص:

- شناسایی سایر عوامل موثر در شکل‌دهی و بسط

روش تحقیق به کار گرفته بنابر ماهیت پژوهش، روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است. در این راستا ابتدا جهت اجرای یک روند تحلیلی مناسب از بررسی ادبیات فقر شهری، خصیصه‌های عامل اقتصادی و دیگر عوامل موثر در شکل‌گیری و بسط پهنه‌های فقر استخراج شده‌اند. در مرحله بعد، مبتنی بر این خصیصه‌ها در قالب دو مدل AHP و Delphi گستره‌های فقر شهری در شهر کاشمر به عنوان نمونه، مورد شناسایی و بررسی قرار گرفته شده است. شاخص نرخ اشتغال کل در شهر کاشمر (۹۴ درصد) در مقایسه با میانگین شهری کشور با نرخ اشتغال (۸۸ درصد)، میزان بالاتری را نشان می‌دهد. بالا بودن نرخ اشتغال در شهر کاشمر از یک سو بیانگر ظرفیت بالای این شهر در راستای تامین معیشت ساکنین و جلوگیری از مهاجرت افراد بومی به سایر نواحی استان و کشور بوده و از سوی دیگر نقطه جاذب برای ساکنین سایر نقاط است. سپس با شناسایی پهنه‌های فقر، در مرحله نهایی و به کمک تحلیل‌های همبستگی آماری میزان اثرگذاری عوامل و خصیصه‌های اقتصادی مورد ارزیابی قرار داده شده است. با توجه به هدف مقاله، پژوهش حاضر می‌تواند در قالب نظام ارزیابی و تحلیلی خود، یافته‌های جدیدی را در حوزه شناسایی گستره‌های فقر و میزان اثرگذاری خصیصه‌های اقتصادی در این میان ارائه نماید.

مبانی نظری

- فقر

فقر از منظر محافل علمی، پدیده‌ای است چند بعدی که با حوزه‌هایی چون اقتصاد، جمعیت‌شناسی، سیاست، روانشناسی، جغرافیا، شهرسازی و غیره ارتباط می‌یابد.

جدول ۱. تعاریف فقر؛ ماخذ: نگارندگان.

تعاریف فقر	سال	نظریه پرداز
تمایز مابین فقر مطلق و نسبی. فقر مطلق: عدم توانایی در تامین احتیاجات. فقر نسبی: جلوه در مقایسه سطوح زندگی انسان‌ها	۱۸۸۹	Booth
تمایز بین فقر اولیه و ثانویه. فقر اولیه: عدم تامین نیازهای اولیه و اساسی. فقر ثانویه: فرد دسترسی به منابع اولیه را داشته ولی توانایی استفاده از آن را برای افزایش سطح معاش خود ندارد	۱۹۴۱	Rowntree
افراد با عدم توانایی در کسب انواع رژیم‌های غذایی، مشارکت در فعالیت‌ها و شرایط و امکانات معمول زندگی	۱۹۷۹	Townsend
فقر به محرومیت اشاره داشته و نسبی است، به همین لحاظ در مکان‌ها و زمان‌های متفاوت می‌تواند با هم فرق داشته باشد	۱۹۸۱	Sen
محرومیت از دارایی و فرصتهایی که هر فرد مستحق آن می‌باشد	-	ADB

به دلیل ماهیت چند بعدی فقر، ارائه تعریفی جامع و دقیق از آن مشکل می‌نماید (خدادادکاشی، ۱۳۷۷، ص ۵۶). با ذکر این مطلب باید اذعان نمود که اساساً فقر به خواسته‌های مادی مرتبط می‌شود که به دلیل ابزارهای ناکافی در برآورده شدن حداقل نیازها در زمینه‌ی تأمین خوراک، مسکن، بهداشت و تحصیل بوجود می‌آید و این وضعیت با عدم دسترسی به فرصت‌های شغلی و اعمال تبعیض‌های مختلف حالت وخیم تری به خود می‌گیرد (خدادادکاشی، ۱۳۸۱، ص ۹).

لا تین‌ها صرف نظر می‌شود و این نشان می‌دهد که معنی فقر خیلی مهم‌تر از میدان فقر است. به جز این، روش‌های آماری وجود دارد که به کمک آن‌ها فقر تعریف می‌شود (خدادادکاشی، ۱۳۸۱، ص ۱۱).

- گستره‌ی فقر شهری

گستره‌های فقر را می‌باید باز نمود فضایی - مکانی فقر در پهنه‌های شهری معرفی نمود. «آبرامز» در ۱۹۷۰ گستره‌ی فقر را چنین معرفی نموده است: «محل‌هایی که از انبوه اجاره‌نشینان‌های تهی دست پدید آید، یا از کسانی که مالک ملک در حال انحطاط خویش‌نشانند، زمین این قبیل خانه‌ها می‌تواند قانوناً ملک ساکنان به شمار آید و یا به تصرف غیرقانونی آن‌ها درآمده باشد» (پاتر و ایوانز، ۱۳۸۴، ص ۱۶). اگرچه گستره‌های فقر شهری، پدیده‌ای تازه در ادبیات شهرشناسی نبوده و از آن در جوامع کهنسال هم یاد می‌شود، اما چنین سکونتگاه‌هایی در ابعاد گسترده و به صورت مجتمع، پدیده‌ای است که با ورود سرمایه‌داری به دومین مرحله خود، یعنی سرمایه‌داری صنعتی و برهم خوردن نظام بومی سکونت در گستره‌های جغرافیایی عینیت یافته است (پیران،

«بانک توسعه‌ی آسیا» (ADB)^۲، فقر را محرومیت از دارائی‌ها و فرصت‌هایی که هر فرد مستحق آن می‌باشد، تعریف می‌نماید. «تانسند»^۳ اذعان دارد که: «گروه‌های جمعیتی را زمانی می‌توان فقیر ذکر نمود که با فقدان منابع برای کسب انواع رژیم‌های غذایی، مشارکت در فعالیت‌ها و شرایط و امکانات معمول زندگی، مواجه باشند» (Townsend, 1985, 67). «بوت و راونتری» دو نفر از پیشگامان مبحث حاضر، فقر را در دو «سطح فقر مطلق و نسبی»^۴ مطرح نموده‌اند. در شرق آمریکا، فقر برای سیاه‌پوست‌ها تعریف می‌شود و در لس‌آنجلس مناطقی را فقیر اعلام می‌کنند که آفریقایی تبار هستند و از

2. Asia Development Bank
3. Townsend

۴. فقر مطلق: به عنوان ناتوانی در کسب حداقل استاندارد زندگی؛

فقر نسبی: که به عنوان ناتوانی در کسب یک سطح معین از استانداردهای زندگی که در جامعه فعلی لازم یا مطلوب تشخیص داده می‌شود؛

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۱۳۸۱، ص ۳۱)؛ چراکه شهر می‌بایست چون شهرهای اروپای غربی و امریکای شمالی بر شانه‌های صنعت قوام یابد. این امر در کشورهای جنوب^۵ با رشد خیره‌کننده بخش سوم اقتصاد یعنی رشد خدمات از یک سو و استحصال بخش کشاورزی در روستاها از دیگر سوی رخ داد.

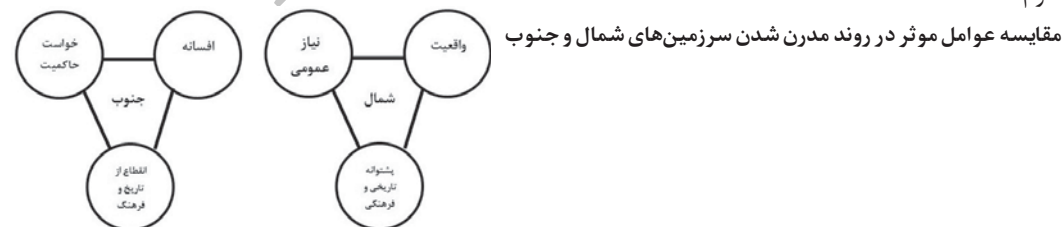
(Mansoor Rezaee, 2010, 68)

از این رو شهرنشینی به شکل فزاینده در کشورهای توسعه نیافته در حالی با مهاجرت‌های سریع روستاییان اتفاق می‌افتد که تمامی مهاجران قادر به سکنی‌گزینی در گستره‌های مناسب شهری نبوده و به واسطه فقر خود، مکان‌هایی را متناسب با درآمد انتخاب می‌کنند که دارای استانداردهای پایینی از لحاظ کیفیت زندگی هستند (شکویی، ۱۳۷۳). در پی چنین روندی است که پهنه‌های فقر در قالب و گونه‌های متفاوت در شهرها شکل گرفته و در گذر زمان بسط می‌یابند (UNHabitat, 2005).

مرور متون مختلف (چیما، ۱۳۷۹؛ پاتر و ایوانز ۱۳۸۴؛ گیلبرت و گاکلر، ۱۳۷۵؛ Larson & Clark, 2003, 2006; Cohen, نشانگر تلقی نسبتاً مشابهی از پیامدها و اثرات سوء شهرنشینی فزاینده در کشورهای جهان سوم است. برای مثال، «گیلبرت»^۶ و «گاکلر»^۷، انباشتگی شهری، شکاف شهری – روستایی و مهاجرت انبوه و به تبع آن بزرگ‌سازی شهری، بیکاری و اشتغال کاذب و ناقص و شکل‌گیری اقتصاد غیررسمی و معضل مسکن و فقر شهری را از جمله پیامدهای شهرنشینی در جهان سوم قلمداد می‌کنند (برگرفته از: برک پور، ۱۳۸۸). «لارسن»^۸ و

– بررسی خصیصه‌های شناسایی گستره‌های فقر حاشیه‌نشینی، اسکان غیر رسمی، بافت‌های فرسوده، بافت‌های قدیمی و تاریخی شهرها بازمانده از چرخه توسعه شهرها که امروزه مأمین مهاجران و فقیران شهری است، جلوه‌هایی از گستره‌های فقر شهری می‌باشند (ابلقی، ۱۳۸۱؛ حائری، ۱۳۸۹). پرداختن به خصیصه‌های این گستره‌ها، تنها به جنبه‌های فیزیکی و معماری این پهنه‌ها ختم نمی‌شود؛ چراکه نقاطی که دچار انحطاط فیزیکی شده، با کاهش اجاره‌بها روبرو بوده و از طرفی کاهش اجاره‌بها، انحطاط فیزیکی را تشدید و از سوی دیگر رانده‌شدگان تمامی نقاط شهری را به خود جلب می‌کند. لذا انحطاط سازمان اجتماعی نیز متعاقب انحطاط فیزیکی رخ می‌دهد و جنبه‌های آسیب‌شناختی چه از نظر روانی و یا اجتماعی، محیطی و

۵. بازخوانی از شهر و مدرنیته مرتضی هادی جابری مقدم، کشورهایی که زادگاه مدرنیته نبوده‌اند، کشورهای توسعه نیافته جهان سوم.

6. Gilbert
7. Gugler
8. Larson
9. Varol

۱۰. دومین کنفرانس اسکان بشر در ترکیه (استانبول) بین ۱۴-۳ ژوئن ۱۹۹۶ برگزار شد.

مکان‌گزینی در شهر	جایگاه مسکن	الویت خواسته‌ها در شهر	ویژگی اقتصادی	گونه شهرنشین
	متقاضی مسکن نیست	به دنبال ثبات درآمدی	بیکاری یا شغل دوره‌ای	فقیر و مهاجر شهری
حاشیه نشینی، اسکان غیر رسمی، بافت‌های فرسوده، بافت‌های قدیمی و فقیر	متقاضی شهر هست	متقاضی مسکن هست	و سقف	
	متقاضی مسکن هست	به دنبال مالکیت سقف و بهره‌وری از خدمات طراحی و برنامه‌ریزی شهری نیست	شاغل با درآمد پایین	فقیر و مهاجر شهری

منظرهای متفاوتی هستند. این خصیصه‌ها را در یک دسته‌بندی کلی، می‌توان در قالب چهار مولفه‌ی اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی طرح نمود. «ساترئویت و میلین»، ۲۰۰۴ خصیصه‌های فقر را چنین معرفی می‌نمایند:

۱. عدم کفایت و اغلب ناپایداری درآمد (به منظور رفع نیازهای زیستی ضروری مانند: غذا، آب شرب و بازپرداخت بدهی و اقساط به همراه کاهش چشمگیر درآمدها)؛
۲. عدم کفایت و ناپایداری سرمایه‌های بنیادی و پایه، مانند امکانات آموزشی و مسکن برای افراد خانوارها و جامعه؛
۳. کیفیت نازل، نامطمئن و خطر آفرین و اغلب پر تراکم مسکن؛
۴. ضعف زیرساخت‌های عمومی که سبب افزایش هزینه‌های عمومی می‌شوند؛
۵. ضعف در پیش بینی تامین خدمات پایه‌ای مانند: مهدکودک، مدرسه، کارآموزی برای اشتغال، مراقبت‌های بهداشتی و حیاتی و حمل و نقل عمومی؛
۶. عدم کفایت حداقل درآمد خالص به عنوان تکیه‌گاهی برای تامین مخارج ضروری و مسکن در مواقع مواجهه با بحران و کاهش درآمد افراد؛
۷. محدودیت‌های تحت پوشش قرار دادن گروه‌های کم درآمد، ناشی از ساز و کارهای قانونی شامل آیین نامه‌ها و ضوابط معطوف به حقوق شهروندی، آلودگی محیطی، حفاظت از منابع طبیعی، تامین امنیت و برخورد با جرایم

بهداشتی در آن‌ها مطرح می‌شود (پیران، ۱۳۷۴). بررسی خصیصه‌های گستره‌های فقر برگرفته از تعاریف موجود از آن حکایت دارد که این خصیصه‌ها به طور مستقیم با ماهیت ساکنان پهنه‌های فقر که عموم آن‌ها را فقیران و مهاجران شکل می‌دهند، ارتباط می‌یابد. چراکه نیاز چنین افرادی در وهله اول گاهاً مسکن و کیفیات محیط مسکونی مناسب نیست؛ بلکه اولویت اول آن‌ها، ثبات درآمدی و پیدا کردن سقفی در شهر است (پیران، ۱۳۷۴، حائری و منصور رضایی، ۱۳۸۹). سقفی که کمترین هزینه برای آن پرداخت گردد و بیشترین بهره از آن برده شود؛ که حاصل چنین جریانی، بر هم خوردن استانداردهای سکونت در قالب مولفه‌های اجتماعی، اقتصادی، محیطی و کالبدی که در شان و منزلت سکونت و حیات انسانی نیست، بروز می‌نمایند. جدول شماره ۲ نحوه مواجهه یک فقیر و یا مهاجر شهری را در خصوص شهر بازگومی‌کند.

همانگونه که جدول فوق نشان می‌دهد، این افراد که عموماً از لحاظ اجتماعی و اقتصادی ضعیف هستند در مکان‌هایی از شهر سکنی می‌گزینند که از لحاظ مولفه‌های محیطی و کالبدی نابسامان و ناکارآمد بوده تا شاید هزینه‌های کمتری بر ایشان تحمیل شود. لذا همگرایی مکانی مولفه‌های ذکر شده در نقطه مشترک به تولید و بازتولید فقر دامن می‌زند. به واسطه چند وجهی بودن مسئله فقر، خصیصه‌هایی که جهت بررسی آن توسط افراد و مجامع جهانی بیان شده به تبع از

و خشونت و سیاست‌های رفع تبعیض و بهره‌کشی؛ و
۸. نداشتن مشارکت و نفوذ فقرا در ساختار سیاسی و
بوروکراتیک به عدم دستیابی به استحقاق‌هایی همچون
کالاها و اقلام مورد نیاز، شفاف نبودن پاسخ به نیازهای
درون‌زای اجتماعات، عدم حمایت از نوآوری‌ها و ابتکارات
آن‌ها، همچنین می‌توان به نبود نهادهای مردمی و
اجتماع محور به منظور تقویت مشارکت کم درآمد در
تعیین اهداف و اجرای برنامه‌های فقرزدایی اشاره
داشت.

UNPD در ارایه خصیصه‌های فقر دو شاخص "HDI" و
"HPI" را مطرح می‌کند که به ترتیب عبارتند از:
- «میزان دستیابی و محرومیت از طول عمر»؛ و
- «میزان آموزش و با سواد و سطح زندگی».

برخی از نظریه‌پردازان اعتقاد دارند که به خصیصه‌های
فقر می‌باید از دیدگاه رفاهی نگریست و آن را به عنوان
جزیی از رفاه و سلامت کلی خانوار در نظر گرفت. در مقابل
افراد نظیر «بن»^{۱۳} (۱۹۷۷) معتقدند که بهتر آن است که
بررسی فقر از دیدگاه‌های غیررفاهی مورد بررسی قرار
گیرد و معیار اصلی میزان منابع موجود در دسترس افراد
خانواده صرف نظر از میزان رفاه آنها باشد. یکی از
پرکاربردترین خصیصه‌های مورد استفاده در مطالعات
فقر، به کارگیری کاربرد انواع خط فقر، شکاف فقر،
شاخص فقر در قالب خصیصه‌های اقتصادی چون میزان
درآمد، نوع اشتغال، سبد خانوار، بار تکفل است (خداداد
کاشی، ۱۳۸۱، ص ۱۸).

فقر را می‌توان به کمک تعدادی از شاخص‌های اجتماعی
نیز اندازه‌گیری نمود. این شاخص‌ها (OECD) به عنوان
حداقل نیازهای اساسی "M.B.N" عبارتند از: «امید به
زندگی، نرخ مرگ و میر، درصد کودکانی که دچار کم‌وزنی
هستند، متوسط سال‌های دبستان، درآمد سرانه خانوار،
نرخ بیکاری، دسترسی به آب سالم، سرانه GDP».
در سال ۲۰۰۴ دانشگاه ملبورن پژوهشی را با مدل سازی
رشد سکونتگاه‌های غیررسمی (ISGM) در شهر
یائوندی (پایتخت کامرون) انجام داد؛ معیارها و
محرك‌هایی که در خصوص پژوهش مذکور به عنوان

گونه‌ای از گستره‌های فقر از آن‌ها استفاده گردید، شامل
موارد زیر می‌باشند (رفیعیان و سرداری، ۱۳۸۷، ص ۶۶):

۱- فضاهای خالی و بدون استفاده در پیرامون شهرها که
در شیب تند قرار گرفته باشند؛ و

۲- فضاهای خالی و بدون استفاده در نزدیکی راه،
رودخانه، بازار و پرستشگاه و یا شیب کم واقع شده باشد.
پیران ۱۳۷۴ و حائری ۱۳۸۹ نیز با بررسی گستره‌های فقر در
ایران به مکان‌گزینی این پهنه‌ها در مکان‌هایی که از نظر
محیطی و یا مصنوع با مشکلاتی چون: قرارگیری در
حريم گسل‌ها، رودخانه‌ها، دکل‌های فشار قوی برق،
مناطق ناکارآمد و رها شده شهری و وامانده از چرخه
توسعه مواجه می‌باشند، اشاره دارند.

معرفی خصیصه‌های برگزیده و مدل به کاررفته در
شناسایی گستره‌های فقر شهری

تعیین محدوده گستره‌های فقر از اقدامات اولیه
برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری جهت ورود به این‌گونه
گستره‌ها به شمار می‌رود. لذا جهت شناسایی و
پهنه‌بندی چنین گستره‌هایی، نیاز به شناخت
خصیصه‌های موثری است که بتوان آن‌ها را در
سکونتگاه‌های شهری مورد بررسی قرار داد. پژوهش
حاضر به واسطه رویکرد خود که در حوزه شهرسازی
مطرح می‌شود، نگاهی کل‌گرا به این گستره‌ها داشته و
آن‌ها را حاصل برهم‌نهی مولفه‌های اجتماعی،
اقتصادی، محیطی و کالبدی می‌داند. در بررسی ادبیات
جهانی مربوط به فقر دیده شد، محققین و مجامع به
واسطه ماهیت چند بعدی فقر از مناظر مختلفی به آن
پرداخته‌اند؛ ولی کمتر مطالعه‌ای چون «ساترنویت و
میلین» (۲۰۰۴) را می‌توان سراغ گرفت که از مجموع
جوانب به بحث حاضر نظر داشته باشد. چارچوب نظری
پژوهش حاضر، قوام یافته از مطالعه ادبیات فقر و
شناسایی خصیصه‌های است که از بیشترین تعدد و
فراوانی در شناسایی گستره‌های فقر برخوردارند. جدول
شماره ۳ هر یک از خصیصه‌های استخراج شده را با توجه
به ماهیت آن‌ها در چهار مولفه اصلی، معرفی می‌نماید.

11. Human Development Index
12. Human poverty Index

13. Ben
14. Minimum Basic Needs

جدول ۲. کلید واژه‌های تحلیلی پژوهش در مقام خصیصه‌های منتخب؛ ماخذ: نگارندگان.

مولفه	اقتصادی	اجتماعی	کالبدی	محیطی
خصیصه	درآمد خانوار، نرخ بیکاری، بار تکفل، قیمت و اجاره بهای مسکن	نسبت جمعیت مهاجر، نفر و خانوار در واحد مسکونی، تراکم جمعیتی، بعد خانوار، نسبت سنی و جنسی جمعیت و میزان جمعیت با سواد	دسترسی و نسبت خدمات، شکل و عرض شبکه معابر، مساحت، زیربنا و شکل قطعات مسکونی، کیفیت و نمای ابنیه مسکونی، برخورداری از تاسیسات آب، برق، گاز و تلفن	حرایم مسیل و کابل فشار قوی برق، فاصله از کاربری مزاحم، شیب و کیفیت اراضی بستر
	سواترئوت و میلین، UNPD، بن، خط فقر، دیدگاه رفاهی، OECD	سواترئوت و میلین، UNPD، بن، دیدگاه رفاهی، OECD	سواترئوت و میلین، بن، دیدگاه رفاهی، پیران و حائری	سواترئوت و میلین، پیران و حائری

نظریات و مطالعات اشاره شده در

با شناخت خصیصه‌های تحلیلی گستره‌های فقر، نیاز به مدل‌های کاربردی و بهینه‌ای است که بتوان در قالب آن به سنجش، ارزیابی، اثرگذاری و همبستگی این خصیصه‌ها در قالب چهار مولفه مورد نظر پرداخت. با بررسی‌های به عمل آمده و مطالعات مبسوط صورت‌گرفته در این حوزه، استفاده همزمان از دو مدل AHP و Delphi مورد توجه قرار گرفت. بدین صورت که در سطح مولفه‌ها و برای بدست آوردن اهمیت نسبی آن‌ها از «روش وزن‌دهی AHP» و در سطح خصیصه‌ها از «روش وزن‌دهی Delphi» استفاده شد.

نمونه موردی (شهر کاشمر)

شهر کاشمر در مرکز استان خراسان و در موقعیت جغرافیایی ۳۵ درجه و ۱۲ دقیقه عرض شمالی و ۵۸ درجه و ۲۸ دقیقه طول شرقی واقع شده است. کل مساحت شهر کاشمر معادل ۱۴۵۰ هکتار و جمعیت آن ۸۳۶۶۷ نفر است (مشاور پردازان، ۱۳۸۷).
 - «وضعیت فعالیت شاغلین»: بر اساس اطلاعات بدست آمده از حوزه بلوک‌های آماری مرکز آمار ایران، از بین ۷۰۰۳۵ نفر جمعیت بالای ۱۰ سال در شهر کاشمر، ۲۸۸۷۰ نفر (۴۱ درصد) شامل جمعیت فعال و ۴۱۱۶۵ نفر (۵۹ درصد) شامل جمعیت غیرفعال است. این نسبت‌ها بر اساس جنسیت کارکنان بدست آمده و در جدول شماره ۴ نشان داده شده است. با توجه به این جدول، درصد جمعیت فعال در مردان بسیار بیشتر از زنان است. شاخص نرخ اشتغال کل در شهر کاشمر ۹۴ درصد است؛ که در مقایسه با میانگین شهری کشور با نرخ اشتغال ۸۸

جدول ۴. مقایسه وضعیت فعالیت شهر کاشمر به تفکیک جنس؛ ماخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵.

وضعیت فعالیت	شهر کاشمر		شهر کاشمر (مرد)		شهر کاشمر (زن)	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جمعیت فعال	۲۸۸۷۰	۴۱٪	۲۲۸۲۳	۶۵٪	۶۰۴۷	۱۷٪
جمعیت غیرفعال	۴۱۱۶۵	۵۹٪	۱۲۴۳۸	۳۵٪	۲۸۷۲۷	۸۳٪
مجموع	۷۰۰۳۵	۱۰۰٪	۳۵۲۶۱	۱۰۰٪	۳۴۷۷۴	۱۰۰٪

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۱۵۹

جدول ۵. بار تکفل شهر کاشمر در مقایسه با سایر سطوح شهری کشور در سال ۱۳۸۵؛ ماخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵.

شاخص	بار تکفل
کشور	۳/۴۴
استان خراسان رضوی	۳/۳۲
شهرستان کاشمر	۳/۰۲
شهر کاشمر	۳/۰۹

درصد)، شهری استان خراسان رضوی (۹۱/۹۹) و شهری شهرستان کاشمر (۹۳/۸۴) میزان بالاتری را نشان می‌دهد. بالا بودن نرخ اشتغال در شهر کاشمر از یک سو بیانگر ظرفیت بالای این شهر در راستای تامین معیشت ساکنین و جلوگیری از مهاجرت افراد بومی (جستجوی کار مهمترین دلیل مهاجرت از سوی مهاجرین عنوان شده است) به سایر نواحی استان و کشور بوده و از سوی دیگر نقطه جاذب برای ساکنین سایر نقاط است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

۱- استفاده از مدل کاربردی در شناسایی گستره فقر

شهری و محله‌های فرودست

تعیین محدوده گستره‌های فقر از اقدامات این پژوهش جهت ورود به این‌گونه محدوده‌ها به شمار می‌رود. برای شناسایی گستره فقر، گام اول معرفی خصیصه‌های شناسایی چنین پهنه‌هایی است. در این بخش از ارزیابی

شهری استان خراسان رضوی (۹۱/۹۹) و شهری شهرستان کاشمر (۹۳/۸۴) میزان بالاتری را نشان می‌دهد. بالا بودن نرخ اشتغال در شهر کاشمر از یک سو بیانگر ظرفیت بالای این شهر در راستای تامین معیشت ساکنین و جلوگیری از مهاجرت افراد بومی (جستجوی کار مهمترین دلیل مهاجرت از سوی مهاجرین عنوان شده است) به سایر نواحی استان و کشور بوده و از سوی دیگر نقطه جاذب برای ساکنین سایر نقاط است.

- «وضعیت بار تکفل اقتصادی»: شاخص بار تکفل در

شهر کاشمر رقم ۳/۰۹ را نشان می‌دهد و این بدان معنی است که از نظر اقتصادی یک نفر فعال و وظیفه‌تأمین معاش ۳/۰۹ را برعهده دارد. رقم این شاخص در شهری شهرستان کاشمر (۳/۰۲)، شهری استان خراسان رضوی

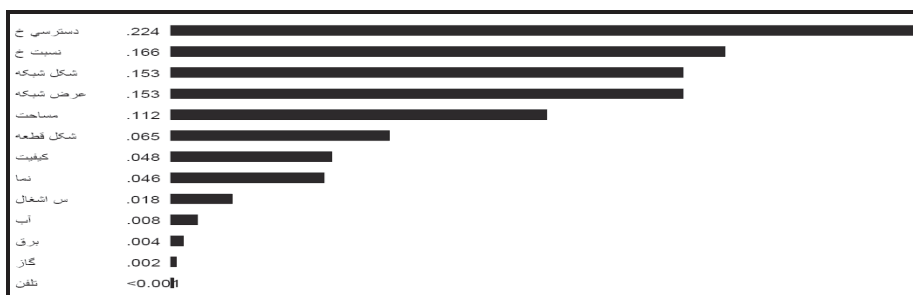

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۱۶۰

نمودار ۱. نمودار میله‌ای امتیاز نهایی عوامل؛ ماخذ: نگارندگان.

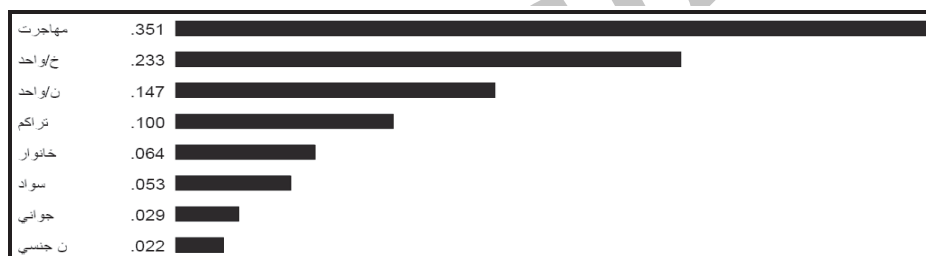

نمودار ۲. نمودار میله‌ای خصیصه‌های کالبدی شناسایی گستره فقر؛ ماخذ: نگارندگان.

در مجموع از ۴ مولفه اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی استفاده شده است. امتیاز این چهار معیار اصلی نسبت به یکدیگر با استفاده از روش AHP و به صورت زیر بدست می‌آید:

اقتصادی، ۱۳ کالبدی و ۴ محیطی استفاده شده است. نتیجه‌ی هر یک از عوامل توسط نرم افزارهای GIS بصورت نقشه‌های رستر ارائه شده است. هرچه رنگ تیره‌تر می‌شود بیانگر فقر بیشتر گستره‌ها در سنجش خصیصه‌های مورد نظر در شهر می‌باشد:

در خصوص هر یک از مولفه‌های چهارگانه تحلیلی به خصیصه‌های در بخش ۳ پژوهش دست یازیده شد، تا بتوان از مدل‌های کمی در مطالعه پژوهش بهره‌گرفت. در مجموع از ۳۰ خصیصه به تفکیک ۸ اجتماعی، ۵

نمودار ۳. نمودار میله‌ای خصیصه‌های اجتماعی شناسایی گستره فقر: ماخذ: نگارندگان.

نمودار ۴. نمودار میله‌ای خصیصه‌های اقتصادی شناسایی گستره فقر: ماخذ: نگارندگان.

نمودار ۵. نمودار میله‌ای خصیصه‌های محیطی شناسایی گستره فقر: ماخذ: نگارندگان.

نقشه ۳. نتیجه زیر معیارهای کالبدی؛ ماخذ: نگارندگان.

نقشه ۱. نتیجه زیر معیارهای اقتصادی؛ ماخذ: نگارندگان.

نقشه ۴. نتیجه زیر معیارهای محیطی؛ ماخذ: نگارندگان.

نقشه ۲. نتیجه زیر معیارهای اجتماعی؛ ماخذ: نگارندگان.

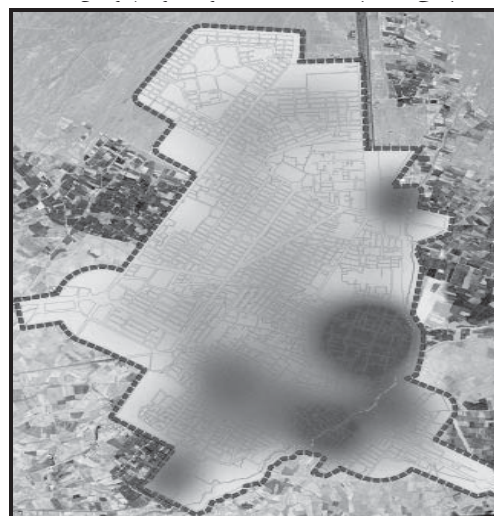
۲- بررسی میزان اثرگذاری خصیصه های اقتصادی در شکل دهی و بسط گستره های فقر شهری همانگونه که اشاره شد، شناسایی گستره های فقر با استفاده از ۳۰ خصیصه صورت می پذیرد. این ۳۰ خصیصه در چهار مولفه کلی اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی جای گرفته اند. بررسی میزان اثرگذاری خصیصه های در قالب ۴ مولفه مورد بررسی، حکایت از

تحلیلی نرم افزار الحاقی Spatial Analyze و با استفاده از تابع MAP Calculator و با در نظر گرفتن اهمیت نسبی آن ها با هم تلفیق و نقشه پهنه بندی گستره فقر شهری و گستره های فقر بر اساس برآیند کل مولفه ها و خصیصه های مورد نظر به دست می آید. نقشه شماره ۵ نتیجه نهایی را نشان می دهد، هر چه رنگ تیره تر می شود بیانگر فقر بیشتر گستره ها در شهر است:

می‌دهد.

در بررسی دقیق‌تر خصیصه‌های اقتصادی، مشاهده می‌شود که دو خصیصه بارتکفل و بیکاری، بالاترین همبستگی با گستره‌های فقر را به خود اختصاص داده‌اند و درآمد خانوار با ۲۷ درصد، از همبستگی بالایی در بسط این گستره‌ها برخوردار نیست. جدول شماره ۷ میزان همبستگی خصیصه‌های اقتصادی - اجتماعی منتخبی را به عنوان مهمترین خصیصه‌های موثر در بسط گستره‌های فقر، که مدیریت شهری توانایی کنترل و هدایت آن‌ها را داراست، با استفاده از رگرسیون با این گستره‌ها نشان می‌دهد. خصیصه‌های اجتماعی اشاره شده در جدول مذکور (مهاجرت و تراکم جمعیتی) نیز نتیجه رفتارهای اقتصادی می‌باشند.

ذکر این خصیصه‌ها در جدول شماره ۷ از جهت روشنگری مدیریت شهری در شناسایی و برخورد با گستره‌های فقر از منظر اقتصاد است. و دلیل اکتفا به تنها ۵ خصیصه از آن باب است که خصیصه‌هایی چون؛ قیمت زمین و اجاره‌بها، بعد خانوار، نسبت سنی و جنسی و میزان جمعیت باسواد یا دارای رگه‌های اقتصادی نمی‌باشند و یا هدایت و کنترل آن‌ها از توان مدیریت محلی خارج بوده و نیازمند سطوح بالاتر تصمیم‌گیری هستند.

نقشه ۵. نتیجه نهایی فقر شهری حاصله از ۴ مولفه مورد پژوهش؛ ماخذ: نگارندگان.

بیشترین اثرگذاری مولفه محیطی با ۷۶ درصد و کمترین میزان همبستگی مولفه اجتماعی، با ۵۴ درصد در شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر دارد. در این میان مولفه اقتصادی که علی‌رغم عموم نظرات، از بیشترین میزان همبستگی با گستره‌های فقر برخوردار است با ۵۷ درصد همبستگی از میان ۴ مولفه، در رده‌ی سوم همبستگی قرار می‌گیرد. جدول شماره ۶ میزان همبستگی چهار مولفه تحلیلی پژوهش را نشان

جدول ۶. ارتباط و همبستگی خصایص اقتصادی با پهنه‌های فقر شهری؛ ماخذ: نگارندگان

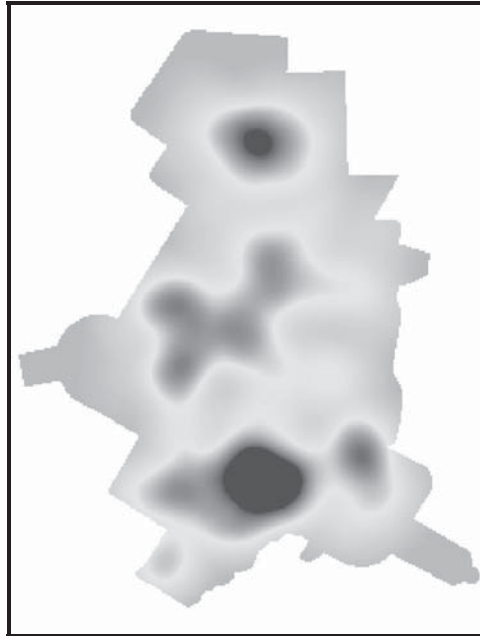
همبستگی		گستره‌های فقر	
مجموعه شاخص‌های اجتماعی	مجموعه شاخص‌های اقتصادی	مجموعه شاخص‌های کالبدی	مجموعه شاخص‌های محیطی
۵۴٪	۵۷٪	۷۰٪	۷۶٪

جدول ۷. همبستگی خصایص اقتصادی - اجتماعی منتخب با گستره‌های فقر شهری؛ ماخذ: نگارندگان.

همبستگی					
گستره‌های فقر	بارتکفل	بیکاری	درآمد خانوار	مهاجرت	تراکم جمعیتی
۶۳٪	۶۲٪	۲۷٪	۴۱٪	۵۵٪	

نقشه ۷. بار تکفل در شهر؛ ماخذ: نگارندگان.

نقشه ۶. پراکنش بیکاری در شهر؛ ماخذ: نگارندگان.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته چنین نتیجه می‌توان گرفت که بر خلاف تصورات عام کارشناسان که عامل اقتصاد با گستره‌های فقر شهری از بالاترین همبستگی برخوردار است، دو عامل محیطی و کالبدی به نسبت از بیشترین همبستگی برخوردارند؛ هرچند باید توجه داشت که عوامل کالبدی و محیطی نیز خود متأثر از ابعاد اقتصادی و اجتماعی هستند و در واقع ابعاد کالبدی و محیطی شاخص‌های مشخص تری از فقر هستند. همچنین در میان خصیصه‌های عامل اقتصادی، خصیصه‌های بیکاری و بار تکفل نیز بیشترین ارتباط و درآمد کمترین ارتباط را با شکل دهی و بسط گستره‌های فقر دارا هستند؛ این در حالی است که عموماً از گستره‌های فقر شهر به عنوان گستره‌هایی یاد می‌شود که ساکنان آن‌ها را فقیران شکل می‌دهند. نتایج حاصل از پژوهش از آن حکایت دارند، که برخلاف آن‌که در نگاه اول گستره‌های فقر شهری از حیث درآمد دارای بیشترین معضل به شمار می‌آیند، اما این‌گونه نبوده و درآمد تنها به میزان ۲۲٪ با این پهنه‌ها ارتباط می‌یابد و بیشترین اثرگذاری در خصوص مولفه اقتصاد مربوط به خصیصه‌های بیکاری و بار تکفل است.

بار تکفل در نواحی جنوب و جنوب شرقی شهر کاشمر بسیار بالاتر از سایر قسمت‌های شهر است. این نتیجه با توجه به نتایج بدست آمده از مطالعه‌ی گستره‌های فقر شهر منطبق بوده و گویای این مطلب است که در این قسمت از شهر همانطور که بار تکفل بیشتر است، بعد خانوار بزرگتر و تراکم جمعیتی نیز بیشتر است. پراکنش بیکاری در بافت فرسوده نواحی شمالی شهر و در نواحی جنوبی و حاشیه‌ای بافت فرسوده (فیض‌آباد و حاشیه رودخانه و مسیل) بیشتر از سایر قسمت‌های آن است. در حالت کلی نرخ بیکاری زنان از مردان بیشتر بوده و در نواحی شمالی (شهر جدید کاشمر) نرخ بیکاری زنان از مردان بیشتر است. در نواحی جنوبی شهر نیز نرخ بیکاری زنان پراکنده‌تر از بیکاری مردان است و در نواحی مرکزی نرخ بیکاری زنان بیشتر و با تجمع بالاتری از مردان شکل گرفته است. این شرایط به این صورت قابل تحلیل است که در قسمت‌هایی از شهر که وضعیت معیشتی ساکنین و در نتیجه رفاه آن‌ها بالاتر است، نرخ بیکاری زنان بیشتر بوده اما در بخش‌های حاشیه‌ای و فقیرنشین شهر زنان نیز علاوه بر مردان در تامین معاش زندگی مشارکت دارند.

در تحلیل این یافته شاید بتوان دلیل ارتباط بالای بیکاری و بارتکفل با این پهنه‌ها را در اطلاعات سرشماری ذکر نمود؛ چراکه بر طبق پرسشنامه‌های تهیه شده، اهالی ساکن این پهنه‌ها چندان از لحاظ درآمد دچار مشکل نبوده‌اند؛ اما عموماً در شغل‌های غیررسمی و کاذب اشتغال داشته‌اند. اشتغالی که در سرشماری‌های رسمی به عنوان شغل محسوب نمی‌شود. لذا در تحلیل‌ها به عنوان بیکار محسوب شده‌اند. در حالی که در واقع امر این افراد با مشکل درآمد مواجه نبوده و شاغل در بخش‌های کاذب و غیررسمی اقتصاد شهری هستند. از دیگر مسائل قابل توجه در پژوهش حاضر، درصد فراوانی افرادی است که در پرسش‌های به عمل آمده، عنوان دقیق شغلی خود را ذکر ننموده‌اند؛ که خود می‌تواند واکنشی از احتمال بالای اشتغال این افراد در مشاغل غیررسمی و غیرقانونی باشد. از این رو در حوزه اقتصاد با توجه به میزان بالای اثرگذاری دو خصیصه بیکاری - و یا به بیان بهتر اشتغال در بخش غیر رسمی - و بارتکفل در شکل‌دهی و بسط گستره‌های فقر، راهبردهایی می‌توانند در کاهش چنین گستره‌های شهری موثر واقع شوند، که موجبات کاهش دو خصیصه مذکور را مورد هدف قرار دهند. لذا اندیشیدن تمهیداتی جهت کارآفرینی پایدار و رسمی برای اهالی این پهنه‌ها می‌تواند به بهبود اوضاع در چنین پهنه‌هایی منجر شود. این تمهیدات در بسیاری از موارد نیازمند سرمایه‌گذاری‌های گران قیمت دولت محلی نبوده و می‌تواند با اعمال سیاست‌های تشویقی مناسب، موجبات به مشارکت در آوردن سرمایه خود اهالی در چنین پهنه‌ها شود. ظرفیت مذکور راکه نتیجه مشارکت‌دهی و حمایت از NGOهای محلی در چنین پهنه‌هایی است، می‌باید به عنوان پایدارترین منبع در توانمندسازی پهنه‌های مذکور دانست.

پژوهش حاضر به واسطه چندبعدی بودن مسائل هر یک از چنین پهنه‌هایی، از تجویز راهبردهای رادیکالی در خصوص پروژه‌های اقتصادی صرف نظر نموده و چاره‌کار را در مطالعات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی ویژه و مختص به هر یک از چنین پهنه‌هایی و آگاهی رسانی از مشکلات و معضلات، جلب اعتماد و برانگیختن حس مشارکت در پهنه‌های فقر شهری می‌داند. مشارکتی که از آن به عنوان

حلقه مفقود مواجهه با شهرنشینی و شهرسازی کشورمان می‌باید یاد نمود. همچنین نتایج همبستگی بین عوامل و گستره‌های فقر شهری از آن حکایت دارند که راهکارهایی که منجر به بهبود وضعیت محیطی و کالبدی این گستره‌ها می‌شوند، می‌توانند به خارج نمودن این گستره‌ها از فقر شهری و بهبود بخشیدن به اقتصاد آنها کمک نماید. از جمله این راهکارها که مجری آنها را می‌توان مدیریت شهری معرفی نمود، می‌باید به مواردی چون از این دست اشاره نمود:

- در نظرگرفتن تاثیر گذاری کلیه مولفه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی در گستره‌های فقر شهری؛
- تعریف و مکان‌گزینی پهنه‌های مناسب توسعه ای برای سکونت و اشتغال مهاجرین و اقشار کم‌درآمد؛
- جلوگیری از شکل‌گیری پهنه‌های نامناسب سکونت در گستره‌های مستعد فقر شهری؛
- کارآفرینی برای ساکنان گستره‌های فقر جهت خروج افراد از اشتغال‌های غیررسمی و غیرقانونی؛
- انجام پروژه‌های محرک اقتصادی جهت جذب مراجعین این پهنه‌ها و رونق بخشیدن به اشتغال رسمی؛
- ایجاد امنیت اجتماعی در این پهنه‌ها جهت جلوگیری از فعالیتهای غیرقانونی و اشتغال‌های کاذب؛
- جلب اعتماد و برانگیختن مشارکت و بهره‌گیری از ساکنان و اعمال سیاست‌های تشویقی مناسب در جهت بهبود وضعیت زندگی ساکنان این پهنه‌ها؛
- خدمات رسانی و برطرف نمودن مشکلات زیست‌محیطی و کالبدی این پهنه‌ها؛
- بهبود کیفیت و تراکم مطلوب ساخت در این پهنه‌ها؛ و
- رفع ضعف زیرساخت‌های عمومی در این پهنه‌ها.

منابع و ماخذ

- ابلقی، ع. (۱۳۸۳) «یک هفتم جمعیت کشور حاشیه نشین‌اند»، ماهنامه شهر و ساختمان، سال دوم شماره ۹ و ۱۰.
- برک‌پور، ن. اسدی، ا. (۱۳۸۸) «مدیریت و حکمروایی شهری»، تهران، انتشارات دانشگاه هنر.
- بمانیان، م. رضایی‌راد، ه. مهردادیان، ا. (۱۳۸۸) «سنجش اثرات مهاجرت بعنوان مهمترین عامل در

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

Townsend, Peter, 1985, "Asociological Approach to Measurement of Poverty: a Rejoinder to Professor Amartya Sen" Oxford Economic Papers.

-Mansoor Rezaee, Majid, Esmaeily, Shabnam, 2010. "Transformation of Public Space Leads to Transformation of Neighborhood Identity", 14th IPHS Conference, Istanbul, Turkey.

-Milin, Diana; Saterthwaith, David, (2004). "Empowering Squatter Citizen" (Local Government, Civil Society and Urban Poverty Reduction, Earth Scan), London.

-UN-Habitat (2005). Slums of the world, the face of urban poverty in the new millennium. <http://www.unhabitat.org/>
<http://www.anthropology.ir/>

تشخیص گسترده‌ی فقر شهری و سکونتگاه‌های غیر رسمی با استفاده از GIS»، پنجمین همایش مهاجرت در ایران، دانشگاه علوم پزشکی تهران.

– پاتر، ر. و ایونز، س. (۱۳۸۴) «شهر در جهان در حال توسعه»، ترجمه کیومرث ایراندوست و میترا احمدی، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

– پالیزبان، س. جودکی، م. رضویان، م. (۱۳۸۹) «اسکان غیر رسمی و فقر مسکن – مطالعه موردی: شهر پاکدشت»، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، شماره ۱۱.

– پیران، پ. (۱۳۷۴) «شهرنشینی شتابان و ناهمگون»، مجله اطلاعات سیاسی – اقتصادی، شماره ۳
– پیران، پ. (۱۳۸۱) «بازهم در باب اسکان غیر رسمی، مورد شیرآباد زاهدان»، مجله هفت شهر، سال سوم شماره ۱۰۹.

– خدادادکاشی، ف. باقری، ف. حیدری، خ. خداداد کاشی، ا. (۱۳۸۱) «اندازه‌گیری شاخص‌های فقر در ایران کاربرد انواع خط فقر، شکاف فقر، شاخص فقر»، گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی، تهران.

– خدادادکاشی، ف. (۱۳۷۷) «اندازه‌گیری فقر در ایران برحسب خصوصیات اجتماعی و اقتصادی خانوارها: کاربرد شاخص سن در ایران»، پژوهشنامه بازرگانی، فصلنامه شماره ۸.

– حائری، م. منصور رضایی، م. (۱۳۸۹) «کارگاه بافت فرسوده»، برگزار شده در جامعه مهندسان مشاور ایران، تهران.

– شکویی، ح. (۱۳۷۳) «دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری»، تهران، انتشارات سمت.

– مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

– مرصوصی، ن. (۱۳۸۳) «توسعه یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱۴.

– مهندسین مشاور پردازاز؛ ساماندهی بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهرکاشمر، ۱۳۸۷.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۱۶۶